

VERKLARING VAN DE RAAD VAN KERKEN BETREFFENDE HET HARDNEKKIG
ANTISEMITISME, BESTEMD VOOR CHRISTENEN EN KERKEN IN NEDERLAND.

1. Inleiding.

Antisemitisme is een eeuwenoud verschijnsel dat steeds opnieuw in allerlei vormen de kop opsteekt. Het schijnt onuitroeibaar te zijn. Wie gedacht mocht hebben dat het na de verschrikkingen van de tweede wereldoorlog voorgoed uit onze samenleving verdwenen zou zijn komt bedrogen uit.

In de jaren na de tweede wereldoorlog hebben zich opnieuw vele malen uitingen van jodenhaat voorgedaan. Weliswaar betreft het in de meeste gevallen zeker geen massaal, maar wel een beangstigend hardnekkig verschijnsel. Kleine fanatieke groepen mogen verantwoordelijk zijn voor schendingen van joodse begraafplaatsen, voor scheldpartijen op straat en door de telefoon, en voor het schilderen van anti-joodse leuzen en hakenkruisen op synagoges en joodse winkels, toch leiden deze incidentele uitbarstingen van jodenhaat tot grote ongerustheid en onzekerheid in joodse kring. Velen worden immers door dit alles in sterke mate herinnerd aan de jodenvervolgingen voor en in de tweede wereldoorlog en vragen zich angstig af: begint het allemaal opnieuw?

Laten we het niet vergeten, ook in de twintiger jaren van deze eeuw begon het in Duitsland met kleine splintergroepen die aanvankelijk door niemand serieus werden genomen, maar na verloop van tijd vond het antisemitisme - én andere uitingen van discriminatie - uiteindelijk een vruchtbare voedingsbodem in brede lagen van de bevolking tengevolge van de rampzalige economische achteruitgang. Het is daarom begrijpelijk dat joodse landgenoten - en zij niet alleen - parallellen tussen toen en nu trekken. Ook nu leven wij in een tijd van economische achteruitgang en toenemende werkloosheid. Bovendien blijken gevoelens van angst en haat tegen "anderen" gevoed te worden door de toename van het aantal vreemdelingen in ons land.

De kerk zal er geen twijfel aan mogen laten bestaan dat zij attent is op en zich verzet tegen elke vorm van discriminatie van minderheden. Dat zij daarbij speciale aandacht vraagt voor het steeds weer oplaaierend antisemitisme vindt zijn oorzaak in het feit dat er een bijzondere band bestaat tussen het joodse volk en de kerk. Daarom kan zij en moet zij over het antisemitisme nog op een speciale wijze spreken.

Voor een goed begrip is het van wezenlijk belang eerst - in het kort - in te gaan op die bijzondere relatie tussen kerk en joodse volk, dat wil zeggen joden in en buiten de staat Israël.

2. Onze verbondenheid met het joodse volk.

a) Gods blijvende trouw aan het joodse volk.

De beloften, door de God van Abraham, Isaak en Jakob aan het joodse volk gedaan, heeft hun God, die ook onze God is, nooit herroepen. Evenmin heeft God het verbond, dat Hij door Mozes met hen sloot, ooit opgezegd. Wij christenen noemen dit verbond - met een term, die overigens tot veel misvatting aanleiding heeft gegeven - het "oude verbond". Dit verbond is door het "nieuwe verbond", in en door de komst van Jezus Christus, niet afgeschaft en niet vervangen. Jezus zelf spreekt met nadruk over de vervulling van Wet en Profeten (Mat. 5:17). Ook over de joden, die in Jezus niet hun Messias erkenden, schreef Paulus: "toch blijven zij be-minnd krachtens de uitverkiezing, omwille van de vaderen: want God kent geen berouw over zijn genadegaven noch over zijn roeping" (Rom. 11:28,29). De apostel schrijft zelfs over het voorrecht van de joden, want "hun zijn de woorden Gods toevertrouwd" (Rom. 3:2).

Helaas is deze blijvende liefde van God voor het joodse volk in het verleden door christenen vaak vergeten en zelfs ontkend. Ten onrechte is over joden gesproken alsof God hen had verstoten als zijn eigen volk. Ten onrechte ook is het vele lijden, dat dit volk eeuwen door heeft ondergaan, telkens weer in de christelijke traditie uitgelegd als een verdiende straf uit de hand van God in plaats van als schuldig mensenwerk. Ten onrechte ook is het onheil, aan leden van dit volk berokkend, daarmee toegedekt en zelfs goedgepraat.

Mede door de schok van de verschrikkelijke vervolging en vernietiging tijdens de tweede wereldoorlog is nu bij vele christenen en in de verschillende kerken deze centrale bijbelse gedachte van Gods blijvende trouw aan dit volk weer bewust geworden en herontdekt.

Het is van groot belang dat christenen zich realiseren dat ze door dit uit te spreken een keuze doen. Er komen in het Nieuwe Testament teksten voor, waarin felle kritiek geleverd wordt op het doen en laten van de joden, maar het gaat dan altijd om een dispuut en conflict tussen die joden die wèl en die nièt in Jezus geloofden. Wij als christenen van de twintigste eeuw, die gezien hebben welk onheil erdoor is aangericht, kunnen en mogen niet zonder meer teruggrijpen op deze teksten en ze gebruiken alsof er in tweeduizend jaar kerkgeschiedenis niets gebeurd is.

b) Roeping ook van de heidenen.

Christenen uit de heidenen zijn geënt op de reeds bestaande joodse stam (Rom. 11:17). Wij hebben deel gekregen aan de beloften, die God aan het volk van de joden heeft gedaan. Daarom zouden wij als christenen ons - als enkeling en als kerken - afsnijden van de leven gevende wortel, indien wij met achteloosheid of onverschilligheid voorbijgaan aan het lot van hen, die uit die wortel zijn voortgekomen en nog altijd de eerstgeroepenen zijn.

c) Schuld van christenen tegenover de joden.

In het voorafgaande schreven we dat christenen vaak achteloos of onverschillig voorbijgegaan zijn aan het lot van de joden. Tot onze beschaming moeten wij erkennen dat in het verleden nog ergere dingen zijn gebeurd. Christenen hebben door een verkeerd gebruik van bepaalde teksten uit de bijbel, door discriminatie, jodenhaat en pogroms mede de weg gebaad, die uiteindelijk is uitgelopen op de vernietigingskampen in Nazi-Duitsland. Wij mogen deze trieste geschiedenis tussen christenen en joden niet vergeten. Als wij ons open en grondig rekenschap geven van die schuld uit het verleden zullen wij ook de verholde vormen van anti-semitisme in het heden niet bagatelliseren. Wat gebeurd is mag niet weer gebeuren.

3. Groeiend kritiek op de staat Israëel.

a) Joodse verbondenheid met het land.

In de verstrooiing heeft het joodse volk de eeuwen door het verlangen bewaard naar zijn land aan de Middellandse Zee en naar de stad Jeruzalem. Deze door de eeuwen heen vastgehouden verbondenheid is een historisch gegeven, dat aan de joden recht geeft in dit land - recht, dat door de erkenning van de staat Israëel sedert 1948 internationaal bevestigd is.

Dit neemt niet weg, dat ook anderen historisch recht hebben op ditzelfde gebied als hun woonstede. Het moeilijke en tragische is, dat hier niet recht staat tegenover onrecht, maar recht van de joden tegenover recht van de Palestijnen. Het zal uiterst moeilijk zijn deze twee rechten te verzoenen zonder aan een van beide afbreuk te doen. In dit verband willen wij herinneren aan de verklaring van de Raad van Kerken betreffende het conflict in het Midden-Oosten uit 1979, waarin op deze problematiek wordt ingegaan en waarin onder meer staat: "Israëls recht op een staatkundig bestaan en veiligheid dient onverkort erkend te worden. Het recht van de Palestijnen op zelfbeschikking en op een staatkundig bestaan dient eveneens onverkort erkend te worden."

b) Van sympathie naar kritiek.

De stichting van de staat Israël in 1948 heeft ook voor grote groepen in de kerken veel betekend. Oude profetieën leken in vervulling te gaan, hooggespannen verwachtingen waren het gevolg. De jonge staat Israël mocht zich verheugen in de sympathie van velen. De strijd van het kleine groepje joden tegen een veelvoudige overmacht van Arabische landen sprak tot de verbeelding.

Deze vaak kritiekloze houding ten opzichte van de staat Israël had ook bedenkelijke kanten. Veel van de sympathie voor Israël werd immers gevoed uit dubieuze bron, namelijk uit eigen onverwerkt en niet openlijk erkend schuldgevoel. Dit kon bijvoorbeeld daaruit blijken, dat kritiekloze keuze ten gunste van die staat gepaard ging met gebrek aan begrip voor de rechten van de Palestijnen en medeleven met hun lot.

Sedert de jaren zeventig heeft de staat Israël in de gehele westerse wereld - ook in Nederland - veel vrienden verloren en aan sympathie sterk ingeboet. Het is niet overdreven te spreken van een groeiende negatieve stemming tegenover de staat Israël.

c) Verstoorde verhouding.

Kritiek op het doen en laten van de staat Israël - zoals op elke andere staat - is natuurlijk geoorloofd en zelfs geboden, mits daarbij het principiële bestaansrecht van deze staat niet ontkend wordt en de eerder beschreven verbondenheid met de joden niet vergeten. Vanuit deze solidariteit is kritiek mogelijk, bijvoorbeeld op de nederzettingspolitiek en de onteigening van land van Arabieren in Galilea.

Toch blijft voorzichtigheid geboden en moet ook in de kritiek rekening gehouden worden met een aantal bijzondere overwegingen. Voor vele joden is de tweede wereldoorlog nog geen verleden tijd geworden. De herinnering aan de vernietiging van zes miljoen joden geeft aan het bestaan van een eigen land, waar de joden thuis zijn, een unieke betekenis. Is het dan verwonderlijk dat kritiek op hun staat door hen al gauw als een bedreiging van hun laatste toevluchtsoord en zo als een vorm van antisemitisme ervaren wordt?

Een tweede overweging: door de rol die kerk en theologie hebben gespeeld in het scheppen van een voedingsbodem voor antisemitische uitbarstingen, zijn joden wantrouwig tegen christenen geworden. Bewust van deze schuld zullen christenen daar begrip voor hebben en in hun kritiek op het doen en laten van de staat Israël daar rekening mee moeten houden.

En ten derde moet niet vergeten worden dat veel christenen een overspannen verwachting ten aanzien van de staat Israël hadden, die, toen die verwachting niet werd vervuld, omsloeg in harde kritiek. Het volk dat volgens eigen traditie geroepen is om "licht onder de naties" (Jes. 42:6) te zijn - zo zegt men dan - zou een voorbeeld moeten geven ook en juist in het gedrag van zijn staat. Voorzover deze verwachting berust op geloof in de blijvende roeping van het joodse volk kan zij niet zonder meer worden afgewezen. Deze verwachting wordt echter gevaarlijk en onrechtvaardig, als zij losgemaakt wordt van het besef, dat de bijzondere opdracht van de joden keerzijde is van Gods gave en genade. Gebeurt dat wel, dan neemt de verwachting de dreigende gestalte aan van een genadeloze eis en slaat zij gemakkelijk om in onbarmhartige kritiek en teleurgestelde afwijzing.

d) Nog andere oorzaken.

Ongetwijfeld zijn voor de vermindering van sympathie ook nog andere oorzaken aan te wijzen. De huidige politiek van de Israëlische regering zou er wel eens een van de belangrijkste redenen voor kunnen zijn - waarbij wij niet over het hoofd zien dat deze politiek mede veroorzaakt wordt door die traumatische herinnering aan het verleden, waar wij boven reeds op wezen. Verder worden ook in ons land de gerechtvaardigde aanspraken van het Palestijnse volk in de laatste jaren veel beter onderkend. En wie zal willen ontkennen dat ook economische belangen in toenemende mate een rol spelen? De verbondenheid met Israël wordt zwaar op de proef gesteld doordat een aantal olieproducerende landen het verstrekken van economisch aantrekkelijke opdrachten gebruikt als een wapen tegen steun aan Israël en tegen normale handelsbetrekkingen met dat land. Te gemakkelijk worden economische belangen als afdoende reden aangevoerd voor het afgeven van niet-jood verklaringen. Velen kunnen niet aan de indruk ontkomen dat kritiek op de staat Israël er aan meewerkt dat nauwelijks op grote schaal geprotesteerd wordt tegen deze onwaardige praktijken. Zo wordt Israël in toenemende mate bedreigd en geïsoleerd en daardoor juist versterkt in het optreden waarvoor het kritiek oogst.

e) Kritiek en antisemitisme.

Kritiek die gegrond is in een diepe en blijvende solidariteit met de joden kan onmogelijk als antisemitisme uitgelegd worden. Desondanks zal een ieder die kritiek levert op de staat Israël zich van de hierboven aangegeven aspecten terdege bewust moeten zijn. En daarom blijft hier nog meer dan elders uiterste zorgvuldigheid geboden tegen alles wat gewild of ongewild het oude antisemitisme opnieuw voeding kan geven. Gemakkelijk kan goed bedoelde en terechte kritiek misbruikt worden.

4. Wat christenen kunnen doen.

Het is niet mogelijk in dit kader een uitvoerige en preciese leidraad te geven voor christelijk handelen, maar wel willen we in het vervolg enkele mogelijkheden ter overweging in het kort uitwerken.

Allereerst kunnen en moeten wij hier in ons land het antisemitisme bestrijden. Daarvoor zal het nodig zijn de verschillende achtergronden van dit verschijnsel te bestuderen om het ook daar waar het in verholde vormen optreedt te leren onderkennen. Bovendien moeten wij alle oorzaken van antisemitisme wegnemen die nog in de eigen christelijke traditie aanwezig

zijn. Dat zijn wij niet alleen verplicht aan de joden, maar het is ook een bevrijdende mogelijkheid voor ons zelf. Want alleen dan kunnen wij het schuldige verleden achter ons laten, wanneer wij de doorwerking ervan in het heden weten te stuiten.

Maar wij zijn niet alleen mede-betrokken bij het lot van de joden in ons eigen land, maar ook bij dat van de staat Israël en van het Palestijnse volk. Wij staan immers midden in dit conflict, of wij het willen of niet. Afzijdige opstelling van ons is huichelachtig en onwaar: wij zijn geen neutrale toeschouwers of goedwillende buitenstaanders.

Wij zijn als christenen erbij betrokken, maar de situatie dáár kunnen wij niet veranderen. Oplossing van het conflict zal uiteindelijk via politiek-diplomatieke wegen van joden en Palestijnen tot stand moeten komen. Maar christenen in West-Europa kunnen daarbij wel als bruggenbouwers functioneren, omdat ze toegang hebben zowel tot joden als tot Palestijnse christenen. We denken hierbij aan de rol die christen-politici internationaal kunnen spelen om een klimaat te scheppen, waarin zulk een oplossing mogelijk wordt. Kerken en christenen zouden alles wat in hun vermogen ligt ervoor moeten doen dat joden hier en in Israël zich veilig kunnen voelen. Immers, voor Israël voert het gevoel van onveiligheid tot een streven naar zelfbeveiliging, waarvan met name de Palestijnen de rekening moeten betalen. Daarop reageert het Palestijnse volk dan weer, bedreigd en wanhopig, met angst en geweld. En dat geweld roept opnieuw begrijpelijke emoties op bij joden in en buiten Israël. Indien christenen in hun houding en handelen hun verbondenheid met de joden laten blijken, kan het joodse volk zich veiliger voelen in de gemeenschap van mensen en volken. Daarmee kan de spiraal van geweld - hopenlijk - doorbroken worden en gaat een gesprek tussen joden en Palestijnen tot de reële mogelijkheden behoren.

Amersfoort

25 mei 1981